

"Dədə Qorqud" dastanı mənəvi kimliyimiz, qəhrəmanlıq salnaməmiz

Hər bir xalqın qədimliyi onun bu günə qədər gəlib çatan ədəbi-tarixi nümunələri əsasında qiymətləndirilir. Ədəbi nümunələr aid olduğu xalqın tarixi, tarixi nümunələr isə onun sənətkarlığı, mədəniyyəti haqqında fikir söyləməyə əsas verir. Elə ədəbi nümunələr də var ki, təkcə bir xalqın deyil, eyni kökə malik olan bir neçə xalqın tarixi, mədəniyyəti və ədəbiyyatını özündə ehtiva edir. Belə müştərək ədəbi abidələrdən biri də "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanıdır.

Dastan on iki boydan, hər boy qədim türk tayfası olan Oğuzların həyat və düşüncə tərzini əks etdirən müstəqil süjet xətlə hekayədən ibarətdir. Boyların müəllifi isə Dədə Qorquddur. O, Oğuz türklərinin başbiləni, yol göstərənidir. Dastanın müqəddiməsində Dədə Qorqudun Məhəmməd peyğəmbərin zamanında (VII əsr) yaşadığı və onun üzünü gördüyü qeyd edilir. Orta əsr tarixçilərindən bəzilərinin yazdığına görə isə Dədə Qorqud türklər tərəfindən elçi qismində Məhəmməd peyğəmbərin yanına göndərilib. Dədə Qorqud indiki Azərbaycan ərazilərindən də geniş coğrafiyada məskunlaşmış Oğuz elinin rəmzi olan ümumiləşmiş obrazdır. Dədə Qorqudun məskəni, Vətəni Azərbaycan, tayfası, milləti isə daha böyük bir məkanda yayılmış oğuzlardır. Altıntaxt Qorqud elinin paytaxtı, Dərbənd qapısı, Əlincə isə qalasıdır. Dastanda qədim Azərbaycanın fərqli coğrafi ərazilərindəki Bayat eli, Göyçə gölü, Bərdə, Gəncə, Şərur, Qaraçuq, Ağ qaya, Dərəşam, Sürməli, Qazan göl və başqa yer adlarından bəhs olunur.

Tədqiqatçılar hesab edirlər ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" boyları ilk dəfə XI yüzillikdə eyni adla yazıya alınıb. Onun hazırda əlimizdə olan iki nüsxəsi var. Müqəddimə və 12 boydan ibarət olan Drezden (Almaniya) və eyni müqəddimə ilə 6 boydan ibarət olan Vatikan (İtaliya) nüsxələrinin XVI əsrdə üzü köçürülmüş əlyazmalar olduğu bildirilir.

Bu qədim oğuznamədə əxlaqi-tərbiyəvi əhəmiyyətli aileməişət məsələləri, ibrətamiz səhnələr diqqəti xüsusilə cəlb edir. Məsələn, igid bəy oğlunun evlənmək üçün qız seçməsi, həmin qızda hansı keyfiyyət və bacarıqları arzulaması, daha doğrusu, bunları bir tələb kimi irəli sürməsi olduqca maraqlıdır və müasir məhəbbət dastanlarından fərqlənir. Ümumiyyətlə, "Dədə Qorqud" boylarında kişidən də, qadınlardan da eyni keyfiyyətlər tələb olunur. Qoçaqlıqda, cəsuruluqda, qılınc çalmaqda, ox atmaqda, at çapmaqda, baş kəsməkdə, savaşımaqda qadın ərinə uyğun gəlməlidir. "Qanlı qoca oğlu Qanturalı boyu"na nəzər salsaq, aydın görürük ki, Qanturalı evlənəcəyi qızda arzuladığı ən başlıca keyfiyyətləri belə sadalayır: "Baba, mən yerimdən durmadan ol durmuş ola. Mən qara qoç atıma minmədən ol minmiş ola. Mən qanlı kafir elinə varmadan ol varmış, mənə baş gətirmiş ola".

Göründüyü kimi, burada gözəllik, incəlik, zəriflik arxa planda dayanır. Qoyulan əsas tələblər qoçaqlıq, çeviklik, mərdlik, cəsuruluqdur.

"Kitabi-Dədə Qorqud" boyları özündə tarixin ən dərin qatlarından süzülüb gələn, ailə dəyərlərimizlə bağlı bir çox adət-ənənələrimizi də yaşadır. "Dədə Qorqud" dastanları həm də Oğuz türklərinin, Azərbaycan xalqının yurd və torpaq andının manifestidir. Bu, ölkəsini, torpağını, millətini dərinləndirən dərək edən bir xalqın vətən və torpaq sevgisinin möh-

təşəm oğuznaməsidir. Dədə Qorqud qəhrəmanları isə dastanlaşmış obrazlardan çox, həyat və düşüncə adamlarıdır. Dastanda rütbə, titullar etibarilə yüksək mövqeyə malik olan insanlar real cizgiləri ilə əks etdirildiyi halda, cəmiyyət həyatında kiçik yer tutan sadə adamlar mümkün olduğundan qat-qat güclü şəkildə təsvir edilib. Bu da dastanın sadə xalqın bir parçası olduğunu sübut edir. Bu faktı həm də dastanda qeyd olunan el məsəlləri, atalar sözləri də təsdiqləyir: "Təkəbbürlük eyləyəni Tanrı sevməz", "Köhnə pambıq bez olmaz, Qarı düşmən dost olmaz", "Kişi malına qiyməyincə adı çıxmaz, Qız anadan görməyincə öyüd almaz" və s.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının şeirləri sərbəst şeirin klassik nümunəsidir. Bu şeirlər dastan əhvalatlarını bir-biri ilə əlaqələndirən, bağlayan bədii vasitədir. Bəzən isə "Dədə Qorqud" şeirləri dastandakı boyların məntiqi yekunu, ümumiləşdirici nəticə funksiyasını yerinə yetirir. Hətta dastanda elə şeir mətnləri də var ki, eposun ideyasını tam şəkildə özündə ifadə edir:

"Qanı öydüyümüz bəy ərənlər?

Dünya mənə deyənələr?

Əcəl aldı, yer gizlədi,

Fani dünya kimə qaldı?

Gəlmiş-gedimli dünya!

Son ucu ölümlü dünya!

Əl aqibət uzun yaşın

Ucu ölüm, axırı ayrılıq".

Dünya ədəbiyyatında ideya-mövzu cəhətdən və bədii-sənətkarlıq baxımından çox qiymətli yer tutan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının dünya miqyasında təbliği və Azərbaycan adının əbədiləşdirilməsi ümummilli lider, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Xüsusən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının 1300 illiyi haqqında 20 aprel 1997-ci ildə ulu öndərin imzaladığı Fərmanın əsasında həyata keçirilmiş genişmiqyaslı tədbirlər sözün əsl mənasında, "Dədə Qorqud" dastanlarının əbədilik qazanması ilə nəticələndi. Mühüm tarixi əhəmiyyətə malik olan fərmanın işığında UNESCO-nun iqamətgahında təşkil edilən beynəlxalq simpozium və konsert, Bakıda türk dövlətləri rəhbərlərinin iştirakı ilə gerçəkləşən Zirvə görüşü "Dədə Qorqud" dastanlarına yeni həyat bəxş etdi. Yubiley münasibətilə nəşr edilmiş ikicildlik "Dədə Qorqud" ensiklopediyası və digər elmi-bədii əsərlərlə qorqudşünaslığın yeni epoxası başlandı. 1999-cu ildə Dədə Qorqud heykəlinin Naxçıvan şəhərindəki Təbriz meydanında ucaldılması və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikasına səfəri zamanı sözügedən abidəni ziyarət etməsi geniş ictimaiyyətin və yaradıcı ziyalıların bu mövzuya marağını artırdı. Yürüdülməyən məqsədyönlü və ardıcıl siyasət "Dədə Qorqud" mövzusunun müstəqil dövlətçilik və vətənpərvərlik tərbiyəsinin əsas istiqamətlərindən birinə çevirdi.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının xalqımızın milli-mənəvi özünüdərk və dövlət müstəqilliyinin mühüm hadisəsi kimi qiymətləndirilməsi siyasətini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də uğurla davam etdirir. Onun göstərişi ilə Bakıda 13 dekabr 2013-cü ildə Dədə Qorqud abidəsinin ucaldılması və "Dədə Qorqud parkı"nın salınması ilə Qorqud Atanın ölməz adı Azərbaycan paytaxtında rəs-

mi olaraq əbədiləşdirildi. Bu böyük mədəniyyət hadisəsindən dərhal sonra 28 dekabr 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Dədə Qorqud" dastanları əsasında çoxseriyalı bədii televiziya filminin çəkilməsi haqqında" Sərəncam da imzaladı. Sərəncamda da "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının çox mühüm azərbaycançılıq hadisəsi olması öz əksini tapıb: "Azərbaycan xalqının əsrlər boyu yaratdığı zəngin mədəni-mənəvi sərvətlər xəzinəsində "Kitabi-Dədə Qorqud" özünəməxsus layiqli yer tutur. Qəhrəmanlıq keçmişimizi parlaq əks etdirən bu misilsiz və möhtəşəm sənət abidəsi milli varlığımızın müəyyənləşməsində mühüm rol oynamışdır. Əcdadlarımız barəsində yaradılmış ən böyük və məşhur oğuznamələrdən ibarət "Kitabi-Dədə Qorqud" Ana dilimizin tükənməz ifadə imkanlarını özündə yaşadır. Azərbaycanın tarixi coğrafiyasını bütün genişliyi ilə əhatə edən monumental epos xalqımıza məxsus qədim adət və ənənələrin, ulu babalarımızın dünyagörüşünün, mənəvi aləminin və yüksək bədii zövqünün öyrənilməsində qiymətli mənbədir".

Bunlardan o nəticəyə gəlmək olar ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanları dünya dastan yaradıcılığının nadir hadisəsidir. Əminliklə deyə bilərik ki, dastanın yarandığı VII əsrə qədərki dövrdə, eyni zamanda boyların tam halda yazıya köçürüldüyü XVI əsrdə istər qərbdə, istərsə də şərqdə "Dədə Qorqud" səviyyəsində bədii nəsr nümunəsinə rast gəlmək mümkün deyil.

Respublika.- 2023.- 20
aprel.-S.12.

Jalə QASIMZADƏ,
"Respublika".